

Péter László<sup>1</sup>

## Sportizált életek avagy életek sportmozaikjai.

### Reflexiók romániai atléták életútjaira

Szemle a Rostás Zoltán és Florentina Țone által szerkesztett

*Scos din producție. Viața de sportiv în comunism și după...*

(Termelésből kivéve. Sportolói élet a kommunizmusban és utána...)

című könyvről (Eikon, 2024)

A sport szerves része mindennapi életünknek, hiszen a világversenyek olyan globális média-események, amelyek világszerte hatalmas figyelmet vonzanak. Azt is mondhatjuk a posztmodern mediatisztált profi látványsportok a nyilvánosság meghatározó elemei lettek. A nyári és téli olimpiák, a futball-világ bajnokságok és az egyre hosszabb szezonban szervezett Formula–1 autóversenyek, a nagy tenisztornák a kíváncsi nagyközönség érdeklődésének középpontjában állnak, míg a profi élsportolók a jelenlegi posztmodern kor közismert sztárjaivá váltak. A sport mélyen beágyazódott a kultúrába, és vizsgálata révén feltárhatók azok a kulturális minták, amelyek a társadalmat jellemzik: így lesz a sport a társadalom tükré.

Ezt a tükörképet többféleképpen „láthatjuk”. A modernizáció során kialakult társadalom és a sport működésének alapelvei lényegében ugyanazok. Mindkettő esetében az észszerűség szerepe magas, hiszen ez a hatékonyság és eredményesség előfeltétele. A sport akárcsak a társadalom bürokratizált keretek között működik, a politika és sport kölcsönösen feltételezik egymást. Szociológiai tény tehát, hogy a sport visszatükrözi a társadalom érték- és szabályrendszerét, a domináns világnézetet és ethoszt, az érvényben lévő értékeket és normákat. A versenysportot átszövő fair play filozófiája nem jelent mást, mint az átlátható s kiszámítható, észszerű szabályokhoz való kölcsönös igazodást s ezek felügyeletét, a siker és sikertelenség kezelésének intézményesített mechanizmusait. Vagy éppenséggel mindezek hiányát!

De a tükörkép „meg is személyesedhet”. A sportoló munkája és privát élete kiváló képet nyújthat arról a társadalmi közegről, amiben életútja kibontakozik vagy éppenséggel megreked. Hiszen a sportolói siker záloga nem csupán az egyéni tehetségben lakozik, hanem azokon a külső feltételeken és viszonyokon is múlik, amiben sport belső gyakorlata „életre kelhet”: olyan lehetőségeken és korlátokon, mint a sportoló társadalmi háttere, az iskolarendszer szerkezete, a politikai viszonyok, az infrastrukturális, gazdasági előfeltételek, a sporthagyományok mintázatai.

Ennek a tükörképnek a megrajzolásában nyújt a sportjelenség iránt érdeklődő közönségnek kiváló kulcsot és lehetőséget a Rostás Zoltán és Florentina Țone által szerkesztett, Eikon kiadónál megjelent újszerű kötet. A *Termelésből kivéve. Sportolói élet a kommunizmusban és utána...* című, már megjelenésében is markáns, 764 oldalas posztmodern sportkönyv.

<sup>1</sup> Egyetemi adjunktus, BBTE, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet. E-mail: laszlo.peter@ubbcluj.ro

Nem csupán érdekes és olvasmányos, hanem roppant fontos és hasznos anyag: hazai viszonylatban az egyetlen olyan mű, ami nagy fókuszú rálátást biztosít a romániai élsportolók életére, a hetvenes-nyolcvanas évek társadalmi figurációinak a viszonylatába belehelyezve. Egy olyan „*ablak*”, leleményes intellektuális vállalkozás, amin keresztül beleláthatunk az 1989 előtti világba, annak társadalomtörténetébe. S igencsak kevés ilyen lehetőségünk van; szűkösen állunk a romániai kommunista mindennapokat hitelesen dokumentáló társadalomtörténeti művekkel, illetve a meglévők a nagy narratívákat, a rendszerszintű interpretációkat mutatják be. Fűmenti szubjektív értelmezések, a kommunista hétköznapiakat az egyéni szereplők szemszögéből elbeszélő társadalomtörténeti tudományos írások száma elenyésző. Olyan, ami elbeszél életinterjúkat tartalmaz, egy sem volt mindeddig.

A Rostás és Ţone által szerkesztett kötet éppen ezért hiánypótló és értékes. Társadalomtörténet a javából, ráadásul egy speciális társadalmi kategória szemszögéből elmondva. A sportolóknak magas társadalmi láthatósága és presztízse volt, ráadásul az akkori rezsim számára kiemelt jelentőségű szegmensnek számított: a sportsikerek a nacionálkommunista ideológiát, a ceauşisza rezsimit legitimálta, kifele pedig a rendszer sikerét volt hivatott demonstrálni. A könyv tehát ezért is fontos, hiszen a kommunista rendszer által instrumentalizált sportolók életútjait mutatja be, az elbeszélők szabadon alakított narratívái mentén.

A szerkesztők által jegyzett bevezető után a kötet összesen 38 életútinterjút tartalmaz 15 sportág szereplőit lefedve. Az elbeszélők lényegében lefedik a romániai sporttörténet sikeresnek tartott sportágait (atlétika, ökölvívás, birkózás, evezés, kajai-kenu, biciklizés, labdarúgás, torna, kézilabda, lovaglás, rögbi, vívás, röplabda, teke, valamint sportvadászat, testnevelés [képzés] és amatőr rádiózás). Az életútjukat elmesélő, mindkét nemet képviselő sportolók relatív heterogén népességet képeznek, életkoruk, sikerességük és származásuk tekintetében is; vannak köztük olimpiai aranyérmesek is, de olyanok is, akik alsóbb ligákban szerepeltek, vagy relatív korán kénytelenek voltak abbahagyni sportkarrierjüket. Azonban olyan csillagokkal is készítették interjúkat a Bukaresti Egyetem társadalomtudomány szakos diákjai, mint Balázs-Sötér Jolán (atlétika), Cristian Gaţu (kézilabda), Cristian Ţopescu (lovaglás), Ivan Patzaichin (kajak-kenu) vagy Elena Fidatov (atlétika). Az interjúk mindegyike az elbeszélő sportoló élettörténetére fókuszál, de ezek tényleges tartalomban, terjedelemben, mélységben és részletességben, illetve argumentációkban nagy variációt mutatnak. Közös elemük a spontaneitás és az érezhető önreflexivitás. Ez a sokféleség a végeredmény tekintetében igencsak hasznos, hiszen az értő-értelmező olvasó számára éppen ezek alapján bontakozhatnak ki azok a tematikus csomópontok, amelyek az egyes alanyoktól elvált, társadalmi szinten tipizálható sportolói életutak fordulópontjait s ezek tényezőit (az eliasi figurációkat) jellemzik.

Az elbeszélések mint társadalomtörténeti mozaikok két fő csapásirányban tartalmaznak a tudomány számára hasznos ismereteket.

Egyfelől, a sport szűk belső gyakorlatának változásait, vagyis szűk értelemben vett sportolói karrier legfontosabb állomásait: 1. a sportággal való első találkozás (a sportpreferenciák kialakulása, az iskola és az edző szerepe, a családtól való elszakadás, a sport gyakorlatát alakító közösségbe való beilleszkedés); 2. a kezdés és a sportolói identitás kialakulása (kezdeti sikerek és kudarcok, az edzővel való kapcsolat intézményesülése, a sportolói szerepek elsajátítása); 3. a sikerek és ezek nyomán bekövetkezett változások (az olimpikon pozíció, a politikummal való közvetlenebb kapcsolat, külföldi utazások, az előjogok kihasználása, retorziók); 4. a sportolói

élet tipikus problémái és az ezekkel való megküzdés, reziliencia (sérülések, egészségügyi problémák, műtétek, személyes áldozatok, a sportrendszer működéséből adódó konfliktusok, személyes frusztrációk); 5. a sportkarrier vége és társadalmi (re)integráció (reszocializáció, problémák, új karrier, a társadalmi kapcsolatok alakulása).

Másfelől, a sport tág külső társadalmi környezetének lenyomatai. E tekintetben az életút-narratívák révén az olvasónak lehetősége van olyan személyes történetekkel való ismerkedésre, amelyek túlmutatnak az egyéni szintű történéseken és rávilágítanak a kor gazdasági viszonyaira, azokra a tipikus stratégiákra, amelyekkel a külföldre gyakrabban utazó sportolók számára élhet-tek, nevezetesen a csencselések és csempészesek rendszerére, ami felett a hatóságok némi ellen-szolgáltatás nyomán szemet hunytak. Továbbá a sportolók a teljesítmény fejében hozzájuthat-tak a mai szemmel akár nevenségesnek mondható, de a nyolcvanas években rendkívülinek számító alapélelmiszerekhez, mint hús, csokoládé, kávé. Ezek együttesen azt a kollektív érzést alakították ki, miszerint a sportolóközösség a rendszer által kedvezményezett, egyenesen privi-legizált csoporttá vált, az egyszerű emberekhez viszonyítva mindenképp.

Az interjúk alapján a sportolók és politikai rendszer viszonyának kontúrja is kialakul, rávi-lágítva az kommunista sportrendszer irracionalitására is. Ez legjobban a vízumkérelmek elbírálásában nyilvánult meg. Ugyanis sok esetben arról számolt be több sportoló, hogy ha a titkos-szolgálat külföldön élő rokont azonosított, akkor megtagadták az útlevél kiállítását, nehogy a versenyző disszidáljon. Más szavakkal, a lehetséges érem megszerzését áldozták fel a rendszeren megeshető folt biztos elkerülése érdekében. Ebből is jól látszik, hogy a kommunista rendszer számára a sport nem önmagában volt fontos, hanem eszközjellege volt stratégikus a belső legi-timáció és a külső imázs megkonstruálása érdekében.

Az olvasó természetesen arról is informálódhat az interjúk alapján, hogy a valóságban ho-gyan működött az (ál)amatőr sportrendszer: az atléták hivatalosan a köztulajdonban lévő nagy vállalatok alkalmazásában álltak, többnyire mint munkások, a valóságban azonban alig jártak be, hiszen – mint ahogyan a könyv címe is sugallja – de facto „*ki voltak véve a termelésből*”, hogy a szocialista haza presztízsét „*éptítsék*” és a „*sokoldalúan fejlett szocialista új ember*” képét megjele-nítsék.

Összességében elmondható, hogy társadalom- és egyben sporttörténeti művet vehet a kezé-be az olvasó, amely nagyon szemléletesen és olvasmányosan mutatja be a romániai sportoló életének legfontosabb állomásait úgy, hogy az nem csupán a sportolóról szól, hanem sokkal inkább arról a társadalomról beszél, amiben az alanyok versenyeztek, éltek, vágyakoztak és örültek a maguk és társaik sikerének.

Újszerű és kiváló „ablak”, amin keresztül egy varázslatos világ tárul az olvasó szeme elé.